

LBRIS

We know
books

Coperta de DONE STAN

APOSTOL STAN

**PROTECTORATUL RUSIEI
ASUPRA PRINCIPATELOR
ROMÂNE. 1774-1856**

**Între dominație absolută
și anexiune**

ISBN 978-973-642-532-5

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii Saeculum I.O.

Editura SAECULUM I.O.

București - 2026

fiecare provincie printr-un Divan ad-hoc, își vor exprima propriile doleanțe. Propunerile Comisiei europene și ale organismelor consultative românești vor fi preluate, apoi, de delegați ai puterilor garante care, la Paris, împreună cu Poarta, printr-o convenție vor pune bazele definitive ale organizării celor două state.¹

Toate aceste prevederi erau un cadru proteguitor pentru Principatele Române prin care, stopându-se în măsură covârșitoare interferența nocivă a factorilor externi, se dădea forțelor interne un câmp larg de acțiune în renașterea și reconstituirea lor politică și social-economică.

SUMAR

<i>Introducere</i>	5
I. Intrarea Principatelor Române sub tutela Rusiei (1774) . .	9
II. Revendicarea desființării regimului fanariot în 1821 . .	21
III. Restaurarea domniilor naționale (1822)	57
IV. Principatele Române în perioada războiului antiotoman și a ocupației rusești (1828–1834).	77
V. Guvernarea Principatelor Române sub protectoratul Rusiei	111
VI. Ideea statului național român sub protectorat occidental	169
VII. Abolirea protectoratului Rusiei de revoluția de la 1848	205
VIII. Invazia și dubla ocupație ruso-turcă (1848–1851) . .	271
IX. Lichidarea protectoratului rusesc de către puterile occidentale (1856)	307
<i>Încheiere</i>	333

1. *Ibidem.*

I

Intrarea Principatelor Române sub tutela Rusiei (1774)

România modernă, configurată ca stat la 24 ianuarie 1859, este neîndoienic o întrupare seculară a unei lupte tenace a națiunii. Aceasta a trebuit să-și învingă, în primul rând, un șir de slăbiciuni și dezbinări interne, să realizeze solidaritate în rândul păturilor conducătoare, dar și al diferitelor straturi aflate pe pragul de jos al societății. Și pentru că națiunea română în întregul ei spațiu etnic s-a afirmat și dezvoltat într-o arie politico-militară în care s-au interferat un șir de influențe străine, transformate în cele mai multe cazuri în factori de frână în evoluția istorică, soarta ei a depins în mare măsură de raporturile internaționale.

Zona în care s-a format și dezvoltat poporul român a constituit una de balans geopolitic între Occident și Orient, între Europa și Asia. Europeanismul chiar până în zilele noastre nu este atât o expresie geografică, cât mai ales un model de civilizație și organizare social-economică și politică. Modelul acesta își are rădăcini în cultura și civilizația greco-romană, în creștinism și umanism, în reformă și renaștere. Mai ales dezvoltarea ideilor politico-sociale au culminat în Occident cu emanciparea națiunilor de prestații și servituți feudale, ridicarea cetățenilor la rangul de oameni liberi și constituirea comunităților etnice în state naționale.

România, ca parte răsăriteană a Europei, în pofida unor puternice rădăcini greco-latine, a balansat în decursul devenirii ei istorice spre zona euro-asiatică a unor popoare primitive de stepă, cu un mod de viață, organizare socială și statală diametral opus celui

europăean. Spațiul românesc, mai precis Dacia romană, a fost integrat de timpuriu în sfera de influență a unor populații migratoare. Recuperat apoi de Imperiul bizantin – el însuși un amalgam de europenism și asiaticism – o parte a lui s-a organizat în două state: Moldova și Țara Românească, dar asupra acestora s-a abătut un nou val de asiaticism. Era Imperiul otoman care, după cucerirea Constantinopolului – la 1453 – amenința întreaga Europă de sud-est, inclusiv cele două state românești. Epuizate de necontenitele lupte pentru independență chiar împotriva Poloniei și Ungariei, care deși creștine le voiau amalgamarea, Moldova și Țara Românească au sfârșit prin a încheia o „pace” cu turcii. După ce decenii în șir luptaseră cu Polonia și Ungaria pentru stăvilirea puhoiului otoman pe linia Dunării și chiar eliminarea lui din Peninsula Balcanică, românii s-au văzut amenințați în însăși existența lor spirituală. Cu alte cuvinte, ca ortodocși aflați în sfera Patriarhiei de la Constantinopol, voievozii lor care identificau etnia cu religia, au considerat catolicismul intransigent un pericol de moarte etnică.

„Pacea” cu turcii impusă, în final, în secolul al XVI-lea, de nevoia găsirii unui modus-vivendi cu această mare putere imperială, s-a consemnat prin tratate speciale numite *capitulatii* sau, conform termenului turcesc adecvat, *ahidnamele*.¹ Acestea consacrau intrarea românilor din Moldova, Țara Românească și – mai târziu – Transilvania în sfera de dominație politică a Porții otomane, sub forma suzeranității. Românii deveneau deci vasalii sultanului. Se menținea, în schimb, autonomia politico-administrativă care, în ciuda unor amputări ale frontierelor inițiale transformate în raiale: Turnu, Giurgiu, Brăila, Tighina, a conservat în permanență statalitatea românească, o componentă indispensabilă în renașterea politică din secolul trecut. Spre deosebire de Grecia, Bulgaria, Albania, Serbia și mai târziu chiar o parte a Ungariei – toate acestea

1. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 128–129; Ion Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains*, în „Revue des études Sud-Est européennes”, tom. X, 1972, no. 1, p. 71, 80; Aurel Decei, *Tratatul de pace – Sullmâme – încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 118 și urm.

transformate în pašalâcuri sau provincii turcești –, statele românești și-au menținut propria identitate politico-administrativă.

Actele oficiale ale Porții otomane recunoșteau intangibilitatea teritoriului român și administrarea lui de autohtoni. Termenii dintr-o serie de documente otomane confirmă faptul că Principatele Române constituiau o zonă distinctă de imperiul propriu-zis. Relațiile acestea speciale turco-române s-au perpetuat chiar în momente mai grave, începând cu ultima treime a secolului al XVI-lea, când autonomia românească era supusă unor puternice injecțiuni. În noile împrejurări, deși actele acordate de Poarta otomană nu mai apăreau sub forma de *ahidnamele*, termen sinonim cu acela de capitulații, drepturile de autonomie ale Moldovei și Țării Românești au continuat să fie confirmate sub forma *beratelor* și *hatiserifurilor* de privilegii.¹ Pe temeiul unor asemenea dovezi se poate aprecia cu certitudine că textele boierilor români din 1772, prezentate cu prilejul negocierilor de pace de la Focșani, nu erau simple plâsmuiri reflectând îndeosebi aspirații – cum s-a susținut mult timp de către o parte a istoricilor² –, ci reflectau sub raportul conținutului „un fond istoric real”³

În expansiunea lui spre centrul Europei, la 1683 Imperiul otoman ajungea sub zidurile Vienei, pe care o împresura, dar n-o putea cuceri. Era apogeul puterii turcești, din acel moment începând declinul ei. Chiar la finele secolului al XVII-lea, Austria se angaja într-o susținută acțiune politică și militară de degajare a centrului și sud-estului Europei de sub dominația otomană. În condițiile unei Polonii care se zbătea în conflicte interne, incapabilă a se angaja în lupta pentru apărarea valorilor europene, apăru în prim plan Rusia lui Petru cel Mare. Apreciind dinamismul modelului european ca instrument indispensabil de întărire și modernizare

1. Tahsin Gemil, *Considérations sur les rapports politiques roumano-ottomans au XVIIe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire”, tom. XV, 1976, no. 4, p. 657–658.
2. C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908.
3. Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 139–140; Șerban Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV–XVI: ficțiune politică și realitatea istorică*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 93–106.

a unui stat cu multe trăsături asiatice, în vederea transformării lui într-o putere continentală, țarul se izbea în calea lui de Poarta otomană, alături de Suedia. Rusia, care în calitate de țară ortodoxă se considera a treia Romă – după ocuparea Constantinopolului de turci –, inaugura un șir de războaie antiotomane desfășurate pe parcursul unei întregi epoci istorice.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei, asociate cu acelea ale Austriei, s-au desfășurat în spațiul teritorial românesc.¹ În atari împrejurări, Moldova și Țara Românească au fost utilizate atât ca teatru de confruntări militare, cât și ca sursă de aprovizionare cu alimente, furaje, forță de muncă și ostași pentru diferiți beligeranți.

Austria catolică și Rusia ortodoxă par să întruchipeze în conștiința românilor deopotrivă creștinismul și europenismul, două puteri viguroase decise să se opună islamismului, scoțând de sub stăpânirea acestuia un șir întreg de națiuni din centrul și sud-estul continentului. Percepute ca atare mai ales la începuturile conflictelor lor cu turcii, Austria și Rusia s-au bucurat de simpatia unor voievozi români dornici să-și elibereze micile lor state de suzeranitatea otomană devenită atât de opresivă și gata oricând să le anuleze mica marjă de autonomie politico-administrativă. Din aceste considerente, mobilizați de sultan la asediul Vienei, în 1683, domnitorii români Șerban Cantacuzino și Gheorghe Duca se prefăceau că ajută armata turcă să ocupe capitala habsburgică.² În fapt, ei subminau din interior un asemenea efort, furnizând imperialilor informații despre slăbiciunile turcilor. Într-un asemenea cadru se înscriu și legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu austrieii și rușii, dar mai ales alianța lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare.

Balansând sub raportul simpatiei între Rusia și Austria, notabilitățile din Transilvania, Moldova și Țara Românească s-au văzut rapid înșelate de cele două puteri. Stindardul creștin arborat în timpul războaielor antiotomane era, în fapt, o mască, întrucât deopotrivă Austria și Rusia vizau o expansiune teritorială. În raport cu

1. Vezi pentru toate acestea A. D. Xenopol, *Resboaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, vol. I-II, Iași, 1880.
2. Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură*, Galați, 1996, p. 48 și urm.

românii, ca putere catolică Austria era dezavantajată, mai ales după declanșarea unei campanii de prozelitism în rândul românilor din Transilvania, când o parte dintre aceștia erau trecuți la greco-catolicism prin mijloace de coerciție. În ciuda deschiderii europene și a legăturilor confesionale cu Roma, sursa latinității noastre, uniunea din 1700 aducea austrieilor adversitatea românilor. Căci aceștia, rezemați pe ortodoxie, identificau religia cu naționalitatea, întocmai ca marii lor voievozi din secolele anterioare. În plus, după cucerirea Transilvaniei și Banatului, aceiași imperiali își diminuau și mai mult influența morală și politică în Principatele Române din cauza anexiunilor teritoriale din trupul acestora: Oltenia între 1718-1739, dar mai ales Bucovina în 1775.

Austria și Rusia, care în comun sau pe cont propriu, au declanșat un șir de războaie în spațiul românesc, au ajuns rapid de la cooperare la adversitate, atitudini manifestate față sau deghizat datorită ciocnirii de interese și raportului de forțe. Rusia însă își învăluia mai bine expansionismul sub mantia ortodoxiei. Scopul acesta era mai greu de perceput de către o clasă conducătoare – boieri și clerici – fascinată de declarațiile formale ale țărilor ruși de eliberare a unor coreligionari. Pe parcursul acestor războaie din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din ciocnirea de interese austro-ruse au rezultat unele avantaje pentru români. Ca atare, împărțirea Principatelor Române de către cele două imperii și afectarea statalității lor au devenit imposibile datorită și intransigenței cu care otomanii își apărau suzeranitatea, recurgând adesea – când erau încolțiți – chiar la argumente politico-diplomatice. Toate aceste confruntări și tendințe expansioniste ale celor trei imperii, anihilându-se reciproc, au permis națiunii române să-și coaguleze potențialul regenerator și să lupte pentru întărirea propriei identități.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei au o importanță crucială pe planul evoluției politice a Principatelor Române. Încă din 1711, când Petru cel Mare desfășura un război antiotoman cu concursul lui Dimitrie Cantemir, Rusia își dezvăluia adevăratele țeluri anexioniste. Acestea transpăreau chiar din tratatul acordat domnitorului Moldovei, prin care se deschidea calea asimilării politice a aces-

teia de către Rusia. Sankt Petersburgul caută însă să învâluie acea intenție în ortodoxie și diplomație. Pentru a smulge Principatele Române, eventual chiar sub forma unei anexiuni legale, printr-o aderare chipurile benevolă, Rusia trebuia să le întărească poziția externă distinctă, adică statutul special de autonomie rezultat din capitulații. Este drept că, prin abuz, turcii transformaseră asemenea reglementări în simple ficțiuni, încununată cu promovarea pe tronurile de la București și Iași a unor domnitori din Fanar.

Pe fondul unei simpatii din partea unui segment al boierimii și al clerului ortodox, care deopotrivă vedeau în țar un protector al creștinilor împotriva fanatismului islamic al sultanilor, dar apoi mai cu seamă al unor domnitori fanarioți – instalați la Iași și București în răstimpul 1711–1821 –, Rusia beneficiază în Moldova și Țara Românească de un serios sprijin. În atari împrejurări, războiul ei antiotoman din anii 1768–1774 îi aducea primele izbânzi. La 10 iulie 1774, prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi ea se interfera în raporturile Principatelor Române cu Poarta.¹ Ca suzeran al acestora, sultanul nu le mai putea dicta în mod unilateral. El era constrâns să accepte ca reprezentanții țarului la Constantinopol să poată interveni și vorbi deci în favoarea Moldovei și Țării Românești, promițând să examineze doleanțele formulate și să le soluționeze. Rusia se institua în garant al autonomiei românești. Capitulațiile, nesocotite de Turcia în numeroase momente, își croiau astfel drum spre recunoașterea lor ca parte componentă a dreptului public european. Începând din acel moment toate acordurile ulterioare dintre Rusia și Turcia vor reflecta în termeni tot mai clari poziția distinctă a Moldovei și Țării Românești.

Dar înfrângerile militare succesive ale Porții o obligau, apoi, la mai mult: să emită în folosul Principatelor Române un șir de acte de privilegii.² Acestea dădeau conținut legal capitulațiilor aduse în desuetudine printr-o practică politică abuzivă. În acest sens sunt semnificative hătișeriful din 1774, 1784, 1802 și 1806; senedul din

1. Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București, 1888, p. 125–138.

2. M. Alexandrescu-Dersca, *Rolul hătișerifulor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774–1802)*, în „Studii”, tom. XI, 1958, nr. 6, p. 101–121.

1783; firmanele din 1791 și 1792.¹ Și pentru a evita caracterul formal al unor asemenea reglementări, Rusia nu mai era satisfăcută doar cu dreptul de intervenție la Istanbul, printr-o pledoarie favorabilă Principatelor Române, ci făcea un pas mai departe pe calea unei adevărate tutele asupra acestora. Începând din 1802, prin hătișeriful de la Gülhane, consuliile ei din cele două state românești dobândeau un drept special de supraveghere a modului în care Poarta își respecta obligațiile asumate.

În răstimpul 1774–1821, dinspre Poarta otomană urmează un transfer treptat spre Principatele Române a unor prerogative poli-tico-administrative prin care autonomia acestora, devenită în multe privințe o ficțiune, se întregea cu atribute specifice. În acest sens, se interzicea dregătorilor, ostașilor și locuitorilor din serhaturi de a pătrunde în Principate; dregătorii și negustorii turci nu mai puteau intra în țară decât pe baza unui firman și numai prin anumite locuri; turcii nu mai aveau dreptul de a posedea moșii aici, fiind siliți să restituie bunurile uzurpate din apropierea raialelor; curmarea jafurilor și năpăstuirilor care decurgeau din dreptul de conac și de olac pentru dregătorii otomani; suprimarea judecării proceselor dintre turci și români în serhaturi de către cadii; domnia fixată – în 1802 – la 7 ani; prioritatea boierilor pământeni față de greci în ocuparea funcțiilor publice; așezarea birului în raport de puterea contributivă a birnicilor; dacă haraciul rămânea necuantificat, peșcheșurile însă erau limitate; reglementarea furniturilor în natură: grâne, oi, lemne de construcție, silitră etc., cu o tendință ușoară de diminuare a monopolului otoman și stabilirea unor prețuri ale pieții² etc.

Moldova și Țara Românească sunt pentru guvernul de la Sankt Petersburg cheia întregii lui politici de penetrație în sud-estul Europei. Cu alte cuvinte, țarul avea acum la dispoziție un instrument legal de subminare a Imperiului otoman prin acțiuni exercitate chiar din interiorul acestuia, folosindu-se în timp de pace de con-

1. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines*, Bucarest, 1970; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Iași, 1986.

2. *Istoria României*, III, București, 1964, p. 612–619.

sulatele deschise aici. Sub pretextul protecției comunităților religioase ortodoxe, el putea să legitimizeze un șir de uneltiri, presiuni politico-diplomatice și chiar războaie, desfășurate în primul rând în Principatele Române. În acest sens, Rusia se folosea deseori de lupta antiotomană a românilor, pe care se străduia s-o devieze într-o direcție concordantă cu scopurile ei expansioniste. Moldova și Muntenia erau ocupate în mai multe rânduri de oștile țariste și transformate în teatru de operațiuni militare sau bază de aprovizionare cu alimente și furnituri în timpul tuturor campaniilor militare la Dunărea de Jos. Văzând în asemenea acțiuni o împrejurare favorabilă pentru intensificarea emancipării lor, românii participau la acele conflicte militare cu întregul potențial militar, aflat în plină renaștere.¹ În contextul sporirii contradicțiilor și disputelor în spațiul românesc dintre Turcia, Rusia și Austria, bazați pe capitulațiile recunoscute de puterile limitrofe, românii acționează pentru fortificarea autonomiei lor statale.

Antiotomană la începuturile manifestărilor ei, o asemenea tendință politică se vedea contrariată și de Rusia, căreia îi venea tot mai greu să-și concilieze expansionismul cu obiectivul românilor de emancipare. Căci chiar după războiul din 1768–1774, deși se proclamase garant al Principatelor Române, Rusia îngăduia Austriei să smulgă nordul Moldovei, parte denumită din 1775 Bucovina.² Mai mult, ea însăși își satisfăcea apetitul anexionist. În 1812, după un război antiotoman purtat în Principatele Române timp de circa șase ani, neputându-și fixa frontiera pe Dunăre – cum intenționase –, țarul Alexandru I se grăbea să se retragă în propria-i țară, unde era atacat de Napoleon I, nu înainte însă de a sfâșia și el o altă parte a Moldovei,³ teritoriul dintre Prut și Nistru pe care-l numea Basarabia.

În fața unei dezlănțuirii a Rusiei care prin avansul ei impenitros amenința să se instituie în deținătoare chiar a Strămtorilor, dominând nu numai Principatele Române, ci și întreaga Peninsulă Balcanică, puterile occidentale, cu deosebire Marea Britanie și

Franța, devin îngrijorate. Austria, care inițial se manifestase ca o competitoră la moștenirea acestei zone, dar și ca o contrapondere în raport cu Rusia, nu mai era capabilă să mențină aici un echilibru de putere. Din aceste motive intră în acțiune Marea Britanie și Franța, individual sau împreună – în momente istorice diferite – împinse de interese economice și strategice relativ similare. Pentru aceste state important era de a nu admite ca Principatele Române și Peninsula Balcanică să ajungă în stăpânirea Rusiei. Căci aici existau state și națiuni aflate pe trepte diferite de evoluție, incapabile să viețuiască ca entități politico-administrative independente, dominate din punct de vedere al legalității internaționale de către Poarta otomană. Numai că această stare de lucruri era negată de tot mai frecvente răscoale interne, speculate de Rusia care se străduia să modifice radical harta politică a sud-estului european. Pentru Marea Britanie și Franța, care era politica de urmat în raport cu așa-numita „chestiune orientală” deschisă de Rusia? Era posibilă transformarea politică a sud-estului european aflat sub stăpânirea unui imperiu decrepit, prin concilierea structurilor lui de organizare internă cu principiile de guvernare bazate pe dreptul națiunilor din componența lui?

Retranșate în spatele unui Imperiu otoman pe care-l dominau economic, iar apoi din secolul al XIX-lea și politic, Marea Britanie și Franța ajung într-un tot mai accentuat conflict strategic cu Rusia. Pătrunderii ei politico-militare în Principatele Române și la Dunărea de Jos, cele două puteri occidentale îi opun comerțul. Acesta devenea o armă extrem de periculoasă pentru dislocarea structurilor economico-sociale anchilozate, dar, prin el, peste această dominație politică a Rusiei, se suprapunea o protecție occidentală asupra Porții. Începând îndeosebi după 1829, când monopolul otoman asupra comerțului cu Principatele Române era abolit, aceste două state erau puternic atrase în orbita comerțului occidental.

Occidentul european acționează și politic în Principatele Române. După 1774, când Rusia deschidea consulate la Iași și București, Austria se grăbea să-i urmeze exemplul, cu atât mai

1. Apostol Stan, *Renașterea armatei naționale*, Craiova, 1979.

2. Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, 1985, p. 38–39.

3. Armand Goșu, *Rusia la Dunărea de Jos. Pacea de la București (mai 1812)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. X, București, 1996, p. 88 și urm.

1. A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, București, 1930.